

Ernst Haeckel na širém moři Lodi NDR Ernst Haeckel I a Ernst Haeckel II jako součást dějin biologie

Karl Porges – Uwe Hoßfeld – Frank-Roland Fließ –
Michal V. Šimůnek

Ernst Haeckel on the high seas. The GDR vessels Ernst Haeckel I and Ernst Haeckel II as part of the history of biology. The article focuses on the birth and exploitation of the two research vessels built during the existence of the German Democratic Republic (GDR) specifically for the needs of biological research of sea fishing as well as marine fauna in general. Based on preserved documents, it shows contemporary methods of work and research targeting. At the same time, the article contextualizes these activities with regard to the official tradition of the German natural science, personified here by Ernst Haeckel (1834–1919).

Keywords: : fishery – vessels of the GDR – E. Haeckel – history of biology

DOI: <https://doi.org/10.70391/7e8.1-2.e>

Moře znamená všechno. Pokrývá sedm desetin zeměkoule. Jeho dech je čistý a zdravý. Je to nekonečná pustina, na níž není člověk nikdy osamělý, neboť na všech stranách cítí pohyb života. Moře je jen ztělesněním nadpřirozeného a nádherného jsoucna. Není to než láska a cit; je to „živoucí nekonečno“, jak pravil jeden z vašich básníků.

kapitán Nemo

Když v letech 1869–70 publikoval Jules Verne (1828–1905) na pokračování jednu ze svých nejznámějších sci-fi novel *Dvacet tisíc mil pod mořem* (*Vingt mille lieues sous les mers*), tematizoval pro široký okruh čtenářů – kromě nových technických vynálezů à la ponorky – také do té doby tajuplný a neprobádaný svět mořských hlubin, opředený mnoha bájemi a pověstmi. Přitom již o dekádu dříve se konaly expedice, které měly spojit systematický biologický výzkum moří a oceánů s využitím lodí. Zatímco Charles Darwin (1809–1882) se v letech 1831–36 plavil na HMS Beagle, jež náležela do třídy Cherokee britského válečného námořnictva, v podstatě jako soukromník, jiné plavby byly iniciovány jako primárně výzkumné, čemuž bylo také uzpůsobeno vybavení vybraných, zpravidla

válečných lodí.¹ Za všechny lze uvést např. známou cestu kolem světa fregaty rakouského vojenského námořnictva *Novara* z let 1857–59.² Ta byla iniciována rakouským geologem a členem Císařské akademie věd ve Vídni (*Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien*) Ferdinandem von Hochstetterem (1829–1884), jenž se mj. roku 1856 podílel na prvním systematickém geologickém popisu Šumavy. V podstatě současně s publikováním Verneových textů probíhaly přípravy na výpravu jedné z vůbec prvních moderních výzkumných lodí, britského HMS *Challenger*.³ Ten se v prosinci 1872 vypravil na dlouhou plavbu přes Atlantik do Tichého oceánu a dále k Antarktidě. Po více než tři roky se pod vedením Charlese W. Thomsona (1830–1882) sbíraly a konzervovaly vzorky vod, korálů, mořských živočichů i rostlin, stejně jako se soustřeďovaly nesčetné záznamy o měření.⁴ Speciální výzkumná plavidla, jakkoli jejich status zůstával v zásadě nevyjasněný až do 70. let 20. století, tak nastoupila cestu do služeb lidského poznání a dnes představují neodmyslitelnou a nezastupitelnou součást moderní vědecké praxe.⁵

¹ Keith S. Thomson, *HMS Beagle. Survey ship extraordinary*. Conway Maritime Press: London 1997 a Alan Moorehead, *Darwin and the Beagle*. Penguin Books: London 1969.

² Srov. Christa Riedl-Dorn: *Botaniker – Pflanzenjäger – Intriganten. Die Rolle der Pflanzenkunde bei der Weltumseglung der Fregatte „Novara“ (1857–1859)*, in: Ingrid Kästner et al. (ed.), *Erkunden, Sammeln, Notieren und Vermitteln – Wissenschaft im Gepäck von Handelsleuten, Diplomaten und Missionaren*. Shaker Verlag: Aachen 2014, s. 373–394; Günther Treffer (ed.), *Die Weltumseglung der „Novara“ 1857–1859*. Molden: Wien 1973; Friedrich Wallisch, *Sein Schiff hieß Novara. Bernhard von Wüllerstorff, Admiral und Minister*. Herold: Wien 1966 a Karl von Scherzer, *Reise der österreichischen Fregatte Novara um die Erde*. Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien: Wien 1861. Pro vědecké výsledky viz <<https://www.digital.wienbibliothek.at/wbrobv/content/titleinfo/2209803>> [27-7-2024].

³ Graham Bell, *Full Fathom 5000. The Expedition of the HMS Challenger and the Strange Animals It Found in the Deep Sea*. Oxford University Press: Oxford 2022; Erika Jones, *The Challenger Expedition. Exploring the Ocean's Depths*. Royal Museums Greenwich: London 2022; Daugh Macdougall, *Endless Novelties of Extraordinary Interest. The Voyage of H.M.S. Challenger and the Birth of Modern Oceanography*. Yale University Press: Yale 2019. Srov. také František Štůla, *Atlantský oceán*. ČSZ: Praha 1924, s. 17–19 a Agnes Giberne, *Hlubiny a moře a co o nich víme*. J. Otto: Praha 1903.

⁴ W. A. Herdman, Sir C. Wyville Thomson and the 'Challenger' Expedition, in: týž, *Founders of Oceanography and their Work. An Introduction to the Science of the Sea*. Longmans: New York 1923, s. 37–68.

⁵ Christine Reinke-Kunze, *Welt der Forschungsschiffe*. DSV-Verlag: Busse-Seewald – Hamburg 1994 a táž, *Den Meeren auf der Spur. Geschichte und Aufgaben der deutschen Forschungsschiffe*. Koehler: Herford 1986.

Zůstává celkem málo známou skutečností, že takovými plavidly disponovaly i vybrané země někdejšího tzv. východního bloku, mezi nimi bývalá Německá demokratická republika (NDR), kde měl být rybářský výzkum umně spojen s oficiálně traktovanými tradicemi německé přírodovědy 19. století.⁶

1. Světoznámý cestovatel a mořský biolog

Jenský zoolog Ernst Haeckel (1834–1919) je znám jako přední představitel darwinismu na evropském kontinentu druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století. Spolu s Fritzem Müllerem (1821–1897) patřil k prvním, kdo formuloval tzv. biogenetický zákon. Dodnes se používají jeho termíny jako ekologie, ontogeneze či fylogeneze. Haeckelův přínos byl ovšem značný i v oblasti institucionální, neboť díky němu vznikla v Jeně řada dodnes existujících vědeckých pracovišť (*Zoologisches Institut*, *Phyletisches Museum* ad.). Příznačné pro jeho působení bylo promýšlení religiózních aspektů vědeckého poznání a také spojení vědy s uměním. Materialistické, lamarckistické a protoeugenické argumentace vedly ve své době k silným názorovým a ideologickým střetům a ovlivnily rovněž interpretace jeho myšlenkového odkazu jak v období nacismu, tak i komunismu. Poválečná NDR, existující v letech 1949–90, se k jeho odkazu systematicky hlásila, zejména pokud šlo o materialisticky zdůvodněný přírodovědecký světonázor, konvenující oficiální doktríně dialektického materialismu.

Ačkoli E. Haeckel pocházel z vnitrozemí Německa, kde také působil, během svého života podnikl mnoho výzkumných cest do nejrozmantějších částí zeměkoule, které z něj učinili rovněž znalce mořské fauny a flóry. (Tab. 1) Tu se během svých pobytů snažil pojmout také umělecky, přičemž usiloval „o zachycení především geografických, geologických a botanických zvláštností“.⁷ Haeckelův zájem o mořskou biologii trval

⁶ Další výzkumnou lodí NDR, která byla postavena roku 1951, byl Professor Albrecht Penck. V současné době se uvádí celkem 30 výzkumných lodí, registrovaných ve Spolkové republice Německo (SRN). Pro jejich přehled viz <https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_deutscher_Forschungsschiffe> [27-7-2024]. NDR měla uzavřené smlouvy o spolupráci především se sovětskými ústavy pro výzkum rybolovu v Murmanskú a Kaliningradu (PINRO, WNIRO).

⁷ E. Krauße – R. Nöthlich, *Ernst-Haeckel-Haus der Friedrich-Schiller-Universität Jena*. Westermann: Braunschweig 1990, s. 87. Dále srov. J. Voss – R. Willmann, *The Art and Science of Ernst Haeckel – 40th Anniversary Edition*. Taschen: Köln 2022 a E. Haeckel, *Kunstformen der Natur – Kunstformen aus dem Meer*. Prestel: München 2012.

zhruba čtyřicet let, a to od první expedice v létě 1854 na souostroví Helgoland v Severním moři až po publikování jeho základní práce o fylogenezi roku 1894.⁸

Tab. 1: Vybrané námořní cesty E. Haeckela, 1854–1909

Období:	Cíl:
1854	Helgoland
1856	Nice/Nizza
1859/60	Itálie
1866/67	Kanárské ostrovy
1869	Norsko
1871	Dalmácie
1873	1. cesta do Orientu (Egypt, Turecko, Řecko)
1875	Korsika
1876	Skotsko
1877	Korfu
1878	Bretaň
1879	Anglie a Skotsko
1881/82	1. cesta do tropů (Indie, Cejlon)
1887	2. cesta do Orientu (Palestina, Sýrie, Malá Asie)
1890	Alžírsko
1897	Rusko
1900/01	2. cesta do tropů (Cejlon, Singapur, Jáva, Sumatra)
1907	Švédsko

Odborné práce, v nichž o svých expedicích pojednal, přitom patří k prů-
pionérským.⁹ Snažil se v nich mj. dohledáním tzv. meziforem (*Zwischenformen*)

⁸ Ernst Haeckel, *Berg- und Seefahrten 1857/1883*. Verlag K.F. Kohler: Leipzig 1923. Dále srov. týž, *Systematische Phylogenie, dem Entwurf eines natürlichen Systems der Organismen aufgrund ihrer Stammesgeschichte. I. Teil: Systematische Phylogenie der Protisten im Jahre 1894*. G. Reimer: Berlin 1894. Srov. U. Hoßfeld – U. Kutschera, Der erste Darwinisch denkende Mikrobeforscher und Urvater der evolutionären Protistenkunde, in: U. Kutschera (ed.), *Darwiniana Nova. Verborgene Kunstformen der Natur*. LIT-Verlag: Berlin 2011, s. 57–87.

⁹ E. Haeckel, *Die Radiolarien (Rhizopoda radioxia). Eine Monographie*. Reimer: Berlin 1862; týž, *Die Familie der Rüsselquallen (Geryonida). Eine Monographie*. W. Engelmann: Leipzig 1865; týž, *Zur Entwicklungsgeschichte der Siphonophoren*. C. van der Post Jr.: Utrecht 1869; týž, *Die Kalkschwämme (I.–II.)*. Reimer: Berlin 1872 a týž, *Das System*

demonstrovat na příkladu malých, přehledných skupin živočichů příbuzenství v jejich původu, což odpovídalo jeho darwinistickému přesvědčení. Proto byl také přizván k vyhodnocení vědeckého materiálu, který v letech 1872–76 nashromáždila již zmíněná britská výzkumná loď HMS Challenger. Zpracovával zejména mřížovce, medúzy, trubýše a houbovce. Z výsledků publikovaných v celkem padesáti svazcích připadá na Haeckela celkem 2 763 stran textu a 230 obrazových příloh; popsal 3 702 nových druhů. Ve svých bádáních o láčkovcích, zejména pak na základě prací věnovaných vápenatým, rozvinul svou teorii o původu všech mnohobuněčných organismů z jedné společné, hypotetické rodové formy, podobně jako u gastruly, kterou označil za *Gastraeta*. Své cesty čtenářům poutavým způsobem přiblížil v řadě cestopisů, čímž v druhé polovině 19. století přispěl nemalou měrou k rozvoji a popularitě tohoto literárního žánru.¹⁰

Byly to v neposlední řadě právě tyto práce, které mu zajistili světový věhlas a současně i úspěšný profesní vzestup na jenské univerzitě, kde byl 1862 jmenován profesorem a o tři roky později i prvním profesorem zoologie vůbec.

2. Rybářská výzkumná loď Ernst Haeckel (I)

V roce 1960 obdržel národní podnik Loděnice Mathias Thesena (*VEB Mathias-Thesen-Werft*) ve Wismaru zakázku na stavbu nové lodi pro Ústav pro rybářství na širém moři a zpracování ryb (*Institut für Hochseefischerei*; IfH) v Rostocku Marienehe. Hlavním cílem bylo získat pro produkční flotilu rostockého kombinátu na zpracování ryb, operující v severozápadním Atlantiku, odpovídající výzkumnou základnu.¹¹ Výbava lodi vědeckými přístroji pocházela mj. od *Meteo-*

der Medusen. Atlas (= Denkschriften der medicinisch-naturwissenschaftlichen Gesellschaft zu Jena, Bd. 1, T. 1). Fischer: Jena 1879.

¹⁰ E. Haeckel, Reiseskizzen aus Sizilien. *Zeitschrift für allgemeine Erdkunde* 8, 1860, N.F., s. 433–468; týž, *Arabische Korallen. Ein Ausflug nach den Korallenbänken des Rothen Meeres und ein Blick in das Leben der Korallenthier*. G. Reimer: Berlin 1876; týž, *Indische Reisebriefe*. Geb. Paetel: Berlin 1883; týž, *Aus Insulinde. Malayische Reisebriefe*. E. Strauß: Bonn 1901 a týž, *Wanderbilder – Die Naturwunder der Tropenwelt. Ceylon und Insulide. Nach eigenen Aquarellen und Ölgemälden*. Koehler: Gera 1905.

¹¹ Flotila NDR pro rybolov na širém moři vznikla roku 1950 a měla dvě základny – Rostock (*VEB Fischkombinat Rostock*) a Saßnitz (*VEB Fischkombinat Saßnitz*, od roku 1973 *VEB Fischfang Saßnitz*). Zatímco Rostock se věnoval rybolovu ve vzdálených oblastech, Saßnitz se soustředil spíše na pobřežní vody NDR. Během čtyřicetileté existence čítala flotila kolem 120 plavidel, zpravidla domácí produkce. IfH vlastnil v letech 1983–87 vedle obou lodí Ernst Haeckel pouze plavidlo Eisbär, které ale nebylo určeno pro dálkové plavby.

rologické a hydrologické služby (*Meteorologischer und Hydrologischer Dienst*) ve Warnemünde, stejně jako od národního podniku specializujícího se na výrobu laboratorního vybavení v Drážďanech (*VEB Laborbau Dresden*). Ve spolupráci s IfH, rostockým kombinátem a dalšími vědeckými ústavy byl celý projekt úspěšně realizován a nová loď byla uvedena do služby 17. května 1963.

Pro vědecké práce bylo na palubě k dispozici pět částečně klimatizovaných laboratoří a další prostory. Jednalo se např. o měřicí, elektrickou, biologickou, bakteriologickou a chemickou laboratoř, stejně jako meteorologickou pozorovatelnu se zázemím, kreslírnu, poradní místnost pro vědecký personál čítající dvanáct osob, dílnu a různé skladovací prostory. Tato loď se tak stala největším rybářským výzkumným plavidlem NDR a bez nadsázky „plovoucí laboratoří“.

Již pět dní po zahájení činnosti se nová loď prezentovala od 22. do 31. května 1963 na Mezinárodní rybářské výstavě v Londýně. Byla dlouhá 68 a široká 12 m, disponovala výkonem 1040 kW při rychlosti 11,65 uzlů a maximálním akčním rádiem 4 000 námořních mil při pětáctyřiceti dnech pobytu na moři; výtlak činil 1616,31 BRT; cena je udávána 10 milionů DM a prvním kapitánem byl R. Rath.¹² Mezi oblasti, kde měla primárně provádět výzkum, patřily vedle severozápadního Atlantiku Novofundlandské ostrovy, Labrador, Grónsko a Severní moře (třída A1). Jako hlavní cíle byly stanoveny: „1. podchycení nových lovišť, 2. výzkum v té době nejvydatnějších lovišť v okolí Grónska a pobřeží Labradoru, 3. výzkum vydatnosti daného loviště (...), 4. výzkum meteorologických podmínek a hydrologické průzkumy daného loviště, 6. bakteriologické výzkumy, 7. vývoj nových metod rybolovu vedoucích k dalšímu zlepšení jeho techniky.“¹³ Pro vyhodnocení plaveb rybářských výzkumných plavidel NDR, a to právě s velkým podílem lodi „Ernst Haeckel“, byl v rámci odborného časopisu *Fischereiforschung* mj. založen také tzv. tropický sešit (*Tropenheft*).¹⁴ Ten obsahoval popis ryb, jež se měly lovit při dalších plavbách produkčních lodí východoněmecké flotily.

Pojmenování lodi, jak vzpomíná její kapitán Günther Kröger, bylo považováno za „velmi případné“, neboť souviselo s „výzkumem prováděným IfH a zpracováním

¹² Pro technické údaje včetně technické dokumentace viz H. Weise, *Fischerei-Forschungsschiff „Ernst Haeckel“*, *Schiffbautechnik* 9, 1963, č. 13, s. 472–476.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Jednalo se o neoficiální označení sešitu č. 1 časopisu *Fischerei-Forschung*, který obsahoval články a dokumentaci k lovným oblastem u západoafrického pobřeží a který byl publikován s ohledem na možný další rybolov včetně druhů ryb apod. Srov. *Institut für Hochseefischerei und Fischverarbeitung: Fischerei-Forschung* (= Wissenschaftliche Schriftenreihe des Instituts für Hochseefischerei und Fischverarbeitung) 3, 1965, č. 1.

ryb“.¹⁵ Reprezentovala tak mořského biologa a vědce, jehož působení souviselo s onou částí poválečného Německa, kde existovala NDR. Přitom se o pojmenování, jak dokládají četné podklady, vedla celkem rozsáhlá diskuse. Svou roli nakonec sehrála i jubilea a s nimi spojené tradice: slavnostního křtu lodi v roce 1963, tedy rok před stým výročím Haeckelova narození, se účastnila i přímá příbuzná jeho bratra. K Haeckelově osobě se v kronice lodního kolektivu¹⁶ dochoval následující, dobově příznačný zápis:

„Ernst Haeckel, muž, jehož jméno nese naše loď.

Již jako u botanizujícího chlapce¹⁷ u něj panovaly vážné pochyby o neměnnosti druhů.¹⁸ Díky své odvaze vždy a všude zasazovat se o vědeckou pravdu, o materialistické pojetí přírody, se stal jedním z významných a mezinárodně oceňovaných představitelů evoluční nauky.

Napomohl tomu, aby se v Německu prosadila darwinistická myšlenka evoluce.

Jako nadšený obdivovatel přírody se věnoval jak doma, tak i na svých četných cestách na slunný Jih nejen vědeckým pracím, ale pracoval také umělecky jako malíř.

Jeho mimořádně velká známost pocházela z rozsáhlé vědecko-popularizační přednáškové a publikační činnosti. Zveřejnění „Záhad života“¹⁹ zprostředkovalo širokému okruhu čtenářů porozumění evoluční teorii a otevřelo vědecky podložené pojetí přírody, v němž již nebylo žádného místa pro nadpřirozenou moc.“

¹⁵ Osobní sdělení G. Krögera K. Porgesovi v e-mailu, 13. 8. 2019.

¹⁶ Nejedná se o lodní deník, nýbrž tzv. deník brigády (*Brigadetagebuch/Brigadebuch*), který v NDR vedly jednotlivé pracovní kolektivy a do něhož měly být zaznamenávány důležité události. V tomto případě obsahuje zajímavé údaje k průběhu jednotlivých cest. Vedle toho existovala též tzv. kniha návštěv (*Gästebuch*). Od oficiálních dokumentů (*Schiffstagebuch, Funktagebuch, Maschinentagebuch, Fangtagebuch* atd.) se odlišovaly též nezávaznou formou.

¹⁷ Jen na okraj uvedme, že botanizování mladého Haeckela je mj. spojené i s Čechami. Srov. Gerhard Hecht, *Botanická činnost Ernsta Haeckela na Teplicku 1852. Příspěvek z životopisu pokrokového německého přírodovědce*. Oblastní muzeum: Teplice 1974.

¹⁸ V originálu zápisu je uvedeno „Arbeiten“, což ovšem nedává smysl; jedná se očividně o záměnu dvou slov, tzn. Arbeiten/Arten.

¹⁹ Jednalo se o rozsáhlou publikaci E. Haeckela, která shrnovala jeho tzv. monistický náhled na svět, který měl spojovat vědu a náboženství. Poprvé byla publikována pod názvem *Die Welträthsel. Gemeinverständliche Studien über monistische Philosophie*. Emil Strauß: Bonn 1899. Do českého jazyka byla přeložena o šest let později, kdy byla publikována pod názvem *Záhady světa. Populární studie o monistické filosofii* (= Knihovna Samostatnosti, sv. 18). Samostatnost: Praha 1905.

3. Cestovní zápisy lodi Ernst Haeckel

Po své první plavbě do přístavu v Londýně se loď účastnila výzkumů v rámci domácích i zahraničních projektů v různých částech „celého Atlantiku – od Grónska po jižní Afriku“.²⁰ Jen namátkou uveďme: 1966, 1978 – jižní Atlantik, 1967 – pobřeží západní Afriky, 1974 – Barentsovo moře/Severní polární moře či 1980 – moře u Jižní Georgie. Podrobněji viz také Tab. 2. Obrazové přílohy 6 a 7 poskytují představu o pracích na palubě, respektive ukazují výběr ryb ulovených během plavby od 7. května do 22. července 1971, konkrétně 27. a 28. května 1971 u pobřeží Senegalu.²¹

Zvláštní expediční charakter jednotlivých cest mj. znamenal, že byli uloveni také neobvyklí mořští živočichové. Vzhledem k tomu, že loď disponovala výkonným mrazicím boxem, mohly být tyto „zvláštnosti“ hluboce zmrazeny a přivezeny do Rostocku. Následně se řada z nich dostala do Mořského muzea (*Meeresmuseum*) ve Stralsundu, čímž se přispívalo k vědecké popularizaci v intencích někdejšího jenského zoologa.²²

Tab. 2: Výběr cest a výzkumných úkolů lodi „Ernst Haeckel“, 1970–82²³

Od:	Do:	Cíl cesty/úkoly:	Odborná oblast:
15. 1. 1970	20. 4. 1970	Kalmar/offshore, Sardinelle/šelf	E, ²⁴ B, ²⁵ F, ²⁶ H ²⁷
3. 11. 1970	22. 12. 1970	2. dílčí cesta rybářské biologie, příjezd přes Konakry až po návrat	E, B, F, D

²⁰ H. Höppner, Schwimmende Laboratorien. Forschungsschiffe und ihr Einsatz, in: Ministerium für Verkehrswesen (vyd.), *Jahrbuch der Schifffahrt 1972. Ein Rundblick über die nationale und internationale Schifffahrt, Hafenwirtschaft und Seefischerei*. Transpress VEB Verlag für Verkehrswesen: Berlin 1972, s. 93–100.

²¹ Snímky byly zhotoveny Güntherem Köhlerem, Jena.

²² V tomto muzeu byl v letech 1977–2001 také vystaven model lodi „Ernst Haeckel“ v měřítku 1:50; po modernizaci muzea byl předán do Rybářského a přístavního muzea (*Fischerei- und Hafenmuseum*) v Saßnitz. Modely této lodi se ale vyráběly pro sběratele také sériově ve východoněmeckých firmách HAWEGE, respektive MOBA (měřítko 1:100).

²³ Sestaveno podle údajů dostupných na: <<http://www.hochseefischerei-archiv-fangplaetze.de/34-forschung.htm>> [27-7-2024].

²⁴ E = průzkum (*Erkundung*)

²⁵ B = biologie (*Biologie*)

²⁶ F = technika rybolovu (*Fangtechnik*)

²⁷ H = hydrografie (*Hydrographie*)

28. 1. 1971	5. 4. 1971	Rybářská biologie, oblasti I až IV a oblast Casablanky	E, B, F
7. 5. 1971	22. 7. 1971	Rybářská biologie, oblasti I až IV	E, B, H, F
3. 4. 1973	31. 5. 1973	Rybářská biologie, oblasti Rio de Oro, offshore před Cap Blanco	E, B, H, F
6. 1. 1976	17. 5. 1976	Dílčí cesta rybářské biologie, Kapverdské ostrovy od 10. 4. 1976	E, B
14. 8. 1976	30. 11. 1976	Rybolovecká oblast Kapverdy, Guinea-Bissau, oceánologická měření	E, B, H
16. 1. 1977	25. 4. 1977	Díl 1: zjišťování rybolovu u Mauretánie, otevřený Atlantik	E, B, H, S ²⁸
23. 3. 1982	18. 4. 1982	Díl 2: zjišťování společně s ROS 414 u Mauretánie, ryby mořského dna (<i>Grundfische</i>), ryby pelagické ²⁹	E, B, H, S

Roku 1982 byla loď na jedné z posledních výzkumných cest u Mozambiku. Z této doby pochází záznam v knize návštěv (*Gästebuch*) od profesora Lothara W. Reimera (nar. 1932), který vyzdvihl „výbornou pracovní atmosféru“ ve vědeckém oddělení a zároveň podtrhl své spojení s Ernst-Haeckel-Haus v Jeně. Tato dochovaná kniha obsahuje záznamy zahraničních hostů v letech 1975–82. Vedle návštěv z institucí někdejší NDR je tak možné dohledat i záznamy spolupracovníků renomovaných mezinárodních institucí v rámci rozličných projektů. Z úplně poslední cesty pak vznikl ve společnosti DEFA i krátký dokumentární film nazvaný *Na jižní pozici* (*Auf südlicher Position*), který režíroval Hans-Joachim Roth.³⁰

Ačkoli loď byla koncipována tak, aby vydržela na širém moři pětadvacet dní, vedly výzkumné cesty a expedice záhy do vzdálených oblastí jižního Atlantiku a Indického oceánu. To si vyžádalo doplňování zásob a rotaci posádek na moři či v zahraničních přístavech. Před mezinárodním uznáním NDR v roce 1973 to

²⁸ S = jiné (*Sonstige*)

²⁹ Jsou to druhy žijící při mořském dně. Technika lovu (*bottom fishing*) je specifická: trawler (někdy dva trawler) táhne dlouhou, rukávovou síť po mořském dně, které těžce devastuje. Naproti tomu pelagické druhy ryb žijí ve volném prostoru středních hloubek a vlečná síť se ve vodě vznáší (*midwater fishing*). Výzkum toho, co kde žije v kterém mořském kompartmentu, byl určující pro techniku lovu a měl tak přímý hospodářský význam.

³⁰ Blíže viz <<http://www.defa-stiftung.de/filme/filme-suchen/auf-suedlicher-position/>> [27-7-2024].

nebylo vždy bezproblémové, neboť Ernst Haeckel měla status státní lodi. Některé země, jako např. Jižní Afrika, jí tak z politických důvodů zakázaly zakotvit ve svých přístavech.

V roce 1983 existence lodi Ernst Haeckel jako rybářské výzkumné lodi skončila. Dne 10. července 1983 byla prodána do zahraničí, britské firmě *James Dunlop McKee* se sídlem v Norfolku, a přejmenována na *Bon Esprit*.

4. Následovnický model – Ernst Haeckel (II)

Roku 1987 byly zahájeny práce na nové lodi téhož jména, která byla do lodního registru zanesena 29. října 1987 a prodána roku 1994. Obdobně jako předchůdkyně měla sloužit „vědeckým výzkumům rybích populací, rybářské technice, stejně jako efektivnímu zpracování úlovků v syrovém stavu“.³¹ Tato nová rybářská loď pocházela z třídy trawlerů, které byly v národním podniku Národních loděnic (*VEB Volkswerft*) ve Stralsundu stavěny pro SSSR. Modifikace jednoho z nich probíhala taktéž ve Stralsundu. Při uvedení do služby byla dlouhá 56,11 m a široká 13,80 m při výtlaku 1 949 BRT; jejím prvním kapitánem byl E. Stassewski. Pořizovací náklady jsou uváděny ve výši téměř 40 milionů DM. Na přípravě zejména laboratorního vybavení Ernst Haeckel II se podílel – stejně jako v případě předchozího plavidla – Wolfgang Mahnke, jenž působil od roku 1973 jako vedoucí Oddělení rybářské biologie IfH. Kajuty pro posádku byly velmi dobře vybaveny a sloužily také reprezentativním účelům. Ve společenské místnosti visel dokonce obraz E. Haeckela, vyhotovený na zakázku. Výzkumné cesty vedly mj. roku 1988 k pobřeží Namibie a Mozambiku. Během plaveb sloužila též jako plovoucí meteorologická stanice.

Po zrušení IfH k 31. prosinci 1991 přešla loď Ernst Haeckel II na základě smlouvy na Ministerstvo zemědělství (*Landwirtschaftsministerium*) nové spolkové země Meklenbursko-Přední Pomořansko. V jeho službách pak operovala ještě asi další dva roky jako hlídková loď pro rybolov (*Fischereiaufsichtsschiff, Fishery Patrol*). Po prodeji maltské firmě *Shipcraft Trawler Two Ltd.* se sídlem na Maltě byl 1. srpna 1994 proveden výmaz z německého lodního registru.³²

Necelé čtyři roky po zániku NDR se tak definitivně uzavřela i kapitola jejích plavidel, sloužících k vědeckému výzkumu mořského rybolovu a mořské biologie.

³¹ Neues Forschungsschiff für DDR-Hochseeflotte. *Berliner Zeitung* 43, 1987, č. 262.

³² Registrační spisy Námořního úřadu NDR (*Seefahrtsamt der DDR*), sv. 33, list 3039 – digitalizoval a sestavil Dr. F.-R. Fließ.

Summary

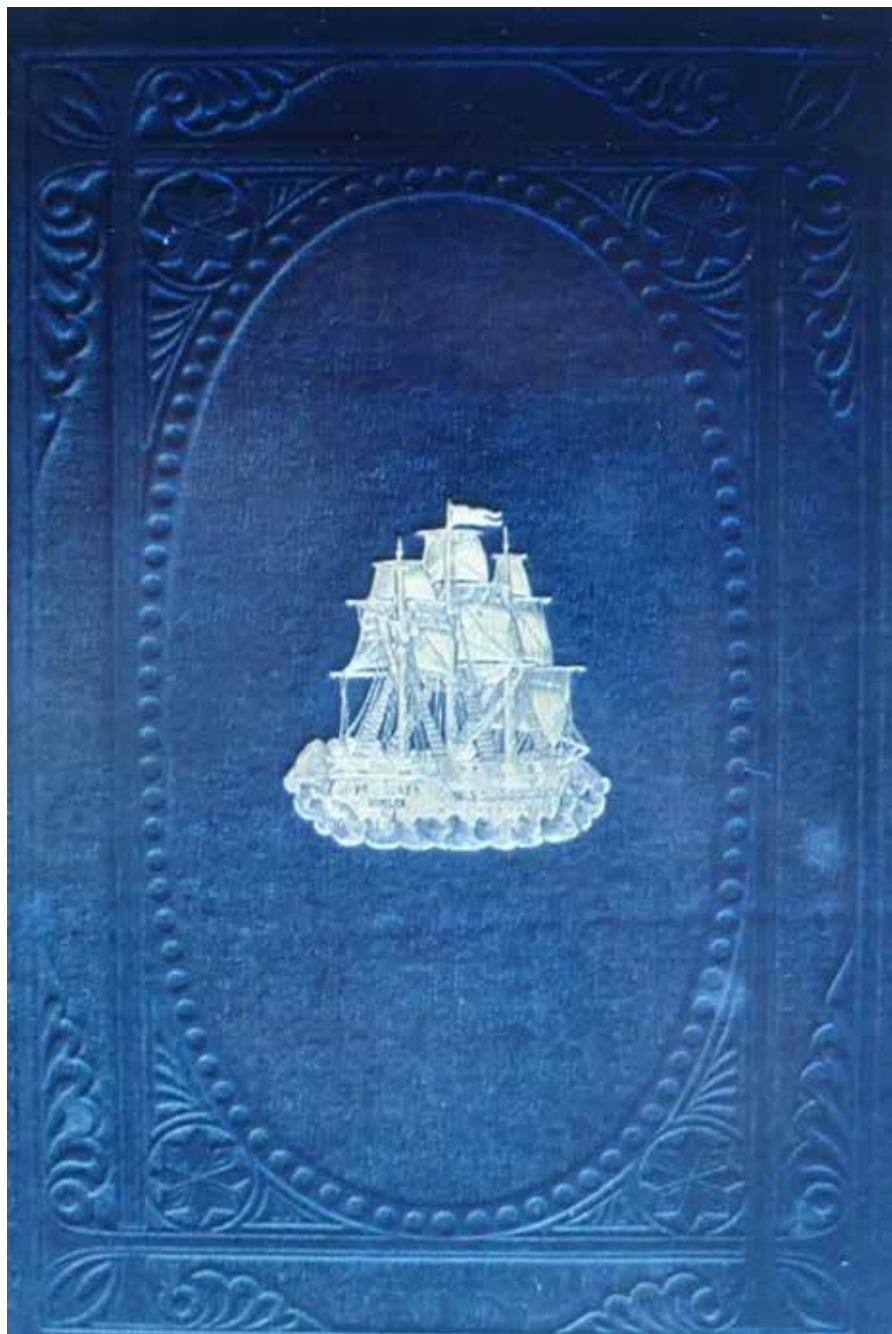
The former German Democratic Republic owned two vessels (Ernst Haeckel I & II) that were in service in 1963–1994, being devoted to marine biological research while practising sea fishing. Within preferred traditions of natural sciences development in Germany, both of them were named after Ernst Haeckel (1834–1919), who also pioneered the German marine biology. The first one was conceived to stay on high seas for forty-five days. Nevertheless, the research voyages and expeditions soon led to more distant areas of the South Atlantic and Indian Ocean. The special expeditionary character of particular voyages meant that also unusual sea animals were got hold of. The ship being equipped with a powerful freezing box, those ‘peculiarities’ could be deep-frozen and brought to Rostock. Subsequently, many of them found their way to the Sea Museum (Meeresmuseum) in Stralsund, which contributed to further popularization of science according to the intentions of the Jena’s zoologist.

Studie vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., RVO: 68378114. Jedná se o upravený překlad článku, který vyšel pod názvem Mit der Ernst Haeckel auf hoher See. Fischereiforschung trifft Wissenschaftsgeschichte. *Naturwissenschaftliche Rundschau* 75, 2022, č. 12, s. 572–579. Autoři by chtěli poděkovat za cenné informace a dobové materiály soukromému docentu Dr. Güntheru Köhlerovi a Güntheru Krögerovi.

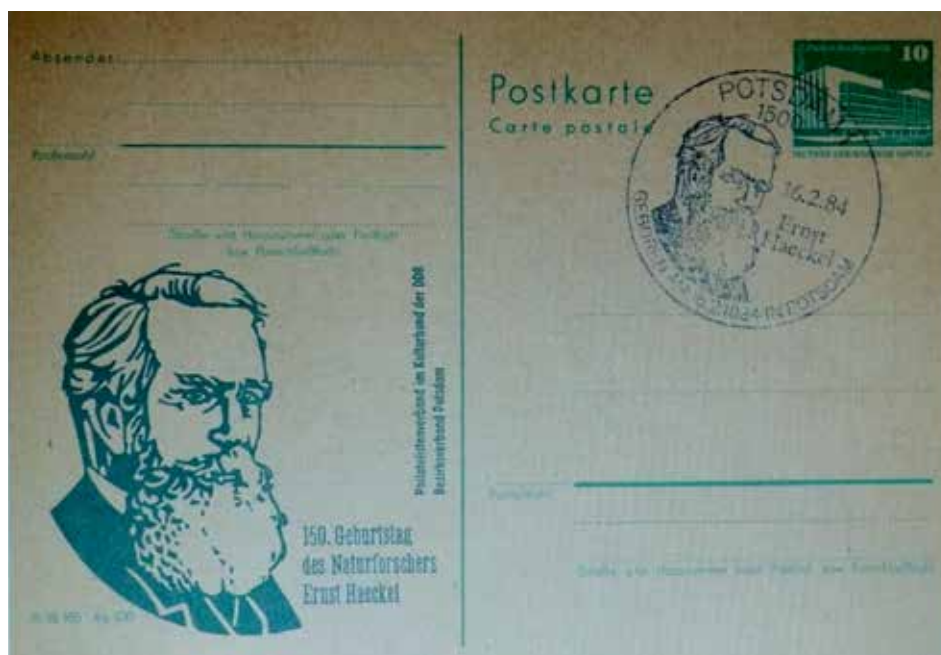
Correspondence

Michal Šimůnek

simunek@usd.cas.cz; simunekm@centrum.cz

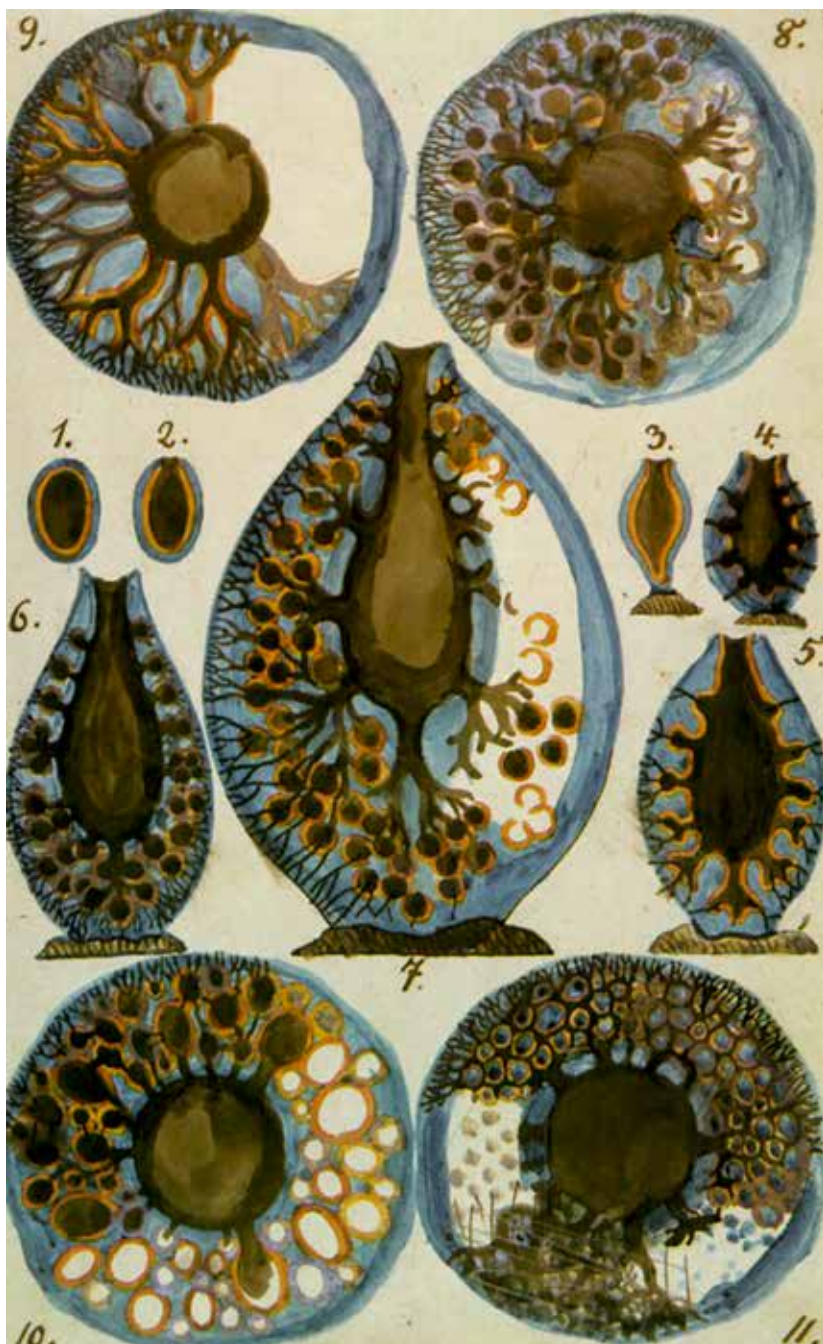
Obr. 1: Přebal zprávy o výsledcích rakouské expedice s motivem lodi Novara, 1861

Obr. 2: Korespondenční lístek NDR s pamětním razítkem vydaný u příležitosti 150. výročí narození E. Haeckela, 1984.

Obr. 3: Stylizovaný fotografický portrét E. Haeckela uveřejněný v jeho cestopisu *Indische Reisebriefe*, 1909 (5. vyd.)

Obr. 4: Obrazová tabule s kresbami vápenatých, jejichž autorem byl E. Haeckel, 1872

Obr. 5: Lod' Ernst Haeckel v ilustraci W. Leucka, 1980 (reprodukce: Gierschner N., *Düne, Meer und Tintenfisch*. Berlin 1980, s. 30)

Obr. 6: Pracovní paluba lodi „Ernst Haeckel“ po lovu u pobřeží Senegalu, 28. 5. 1971 (foto: G. Köhler)

Obr. 7: Výběr ryb ulovených v pobřežním šelfu Senegalu, 28. 5. 1971 (foto: G. Köhler)

Obr. 8: Lod' Ernst Haeckel II jako rybářské hlídkové plavidlo v severozápadním Atlantiku, 1991 (foto: G. Kröger)